

EL SÀHARA
LA TERRA PROMESA

Col·lecció Periodisme, 4

Dirigida per Guillermo López García

Vicent Garcia Devís

El Sàhara

La terra promesa

Pròleg de Carles Prats Padrós

institutió
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
VALENCIA, 2022

Edició composta amb Brill BW Modelica per a l'interior i Courier per a la coberta; l'interior s'ha imprès sobre paper Coral Book Ivory de 90 g/m² i les cobertes amb cartolina Creator Silk de 350 g/m²

Primera edició: novembre, 2019

Segona edició, revisada i ampliada: novembre, 2022

© del pròleg: Carles Prats Padrós

© Vicent Garcia Devís

© 2022, d'aquesta edició:

Institució Alfons el Magnànim
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Corona, 36 — 46003 València
magnanim@dival.es
www.alfonselmagnanim.net

© de les fotografies: els autors

© fotografia de la crònica de Vicent Andrés Estellés: Hemeroteca Municipal de València

© dels mapes: Estudio Gráfico Quinto A

ISBN: 978-84-7822-324-4

DL: V-3584-2022

Disseny de la col·lecció: Jaume Ortola

Disseny de la coberta: Eugenio Simó

Fotografia de la coberta: Mur de sorra que divideix el Sàhara, Gabriel Martí

Maquetació: Gràfiques Vimar

Impressió: Blanch & Blanch Comunicació

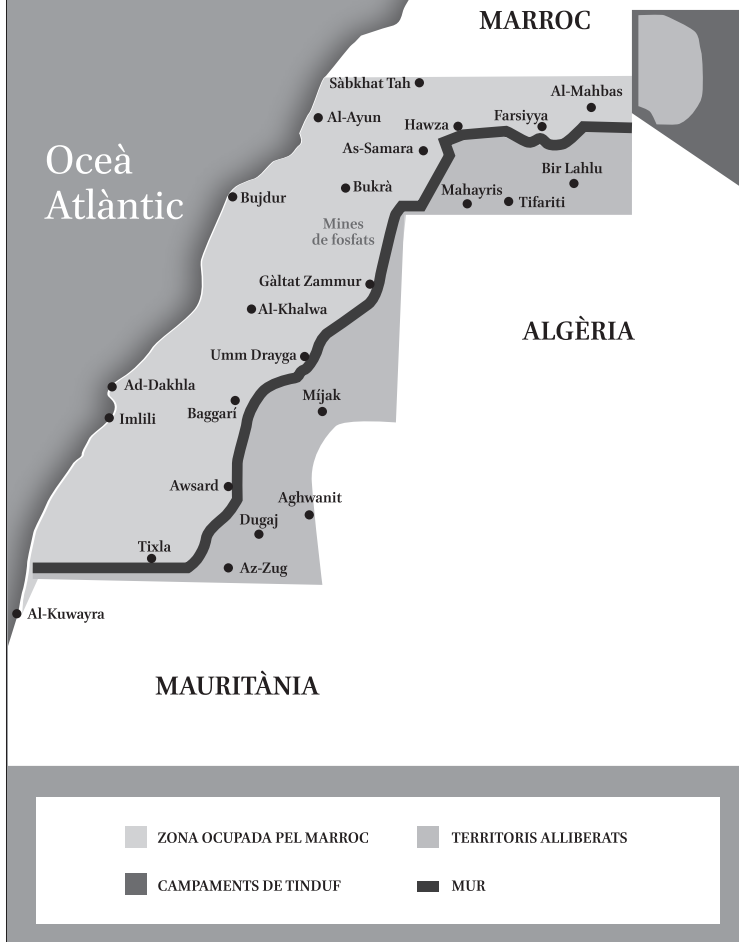
A Beatriz

Índex

Pròleg. Camps d'ànimes entre parèntesis	13
Introducció	19
El viatge, d'Europa a Àfrica	23
El Sàhara, la terra promesa	31
Reclamacions històriques obsoletes	33
La colonització de l'Àfrica	37
Kissinger, la llarga mà dels Estats Units	45
La Marxa Verda	51
Els errors de la desfeta	57
El Front Polisario	61
El primer any de l'ocupació. L'èxode, la diàspora	65
Amb el fusell, la llibertat	67
La fugida a l'interior del desert	69
Centres clandestins de detenció	73
Els efectes de la guerra de propaganda	75
Gènesi i organització	77
Guerra de guerrilles	81
El santuari de Tinduf, l'infern de pedres	85
La guerra eterna...	87
Guerra i política	95
El mur, els murs d'arena	99
La situació actual al Sàhara	109
Els segrestos familiars	117
Tres històries, com milers d'altres	121
Annex	125
Flors entre l'arena al Sàhara Occidental: fauna i flora en temps de guerra	127
Vicent Andrés Estellés, corresponsal de guerra	141
Transcripció de les cròniques de Vicent Andrés Estellés per a <i>Las Provincias</i> l'any 1974	145
Fotografies	174

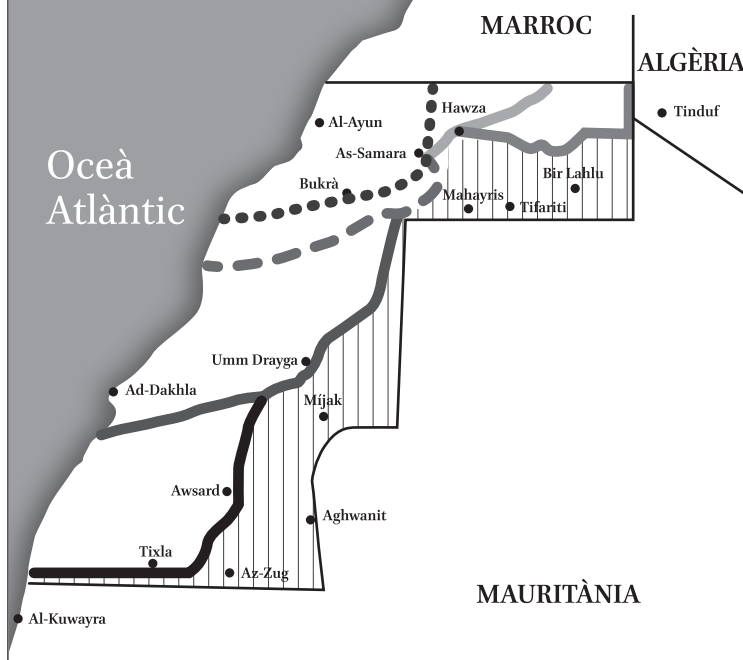
Sàhara Occidental

Els murs que divideixen el Sàhara Occidental fan 2700 quilòmetres de llargària.

Sàhara Occidental

Murs marroquins en el territori del Sàhara Occidental. L'interior es troba controlat per la RASD.

TERRITORI CONTROLAT PEL FRONT POLISARI

●●●● PRIMER MUR CONSTRUÏT AL JUNY DE 1982

▬ QUART MUR CONSTRUÏT AL JUNY DE 1985

▬ SEGON MUR CONSTRUÏT AL GENER DE 1984

▬ QUINT MUR CONSTRUÏT AL SETEMBRE DE 1985

▬ TERCER MUR CONSTRUÏT AL MAIG DE 1984

▬ SISÈ MUR CONSTRUÏT A L'ABRIL DE 1987

Pròleg. Camps d'ànimes entre parèntesi

Un camp de refugiats pot arribar a ser una ciutat, fins i tot una gran ciutat. A Shamshato, a una quarantena de quilòmetres de Peshawar, al nord-oest del Pakistan, van arribar a viure més de 53.000 ànimes. A Idomeni, a la frontera entre Grècia i Macedònia, van arribar a concentrar-se vora 20.000 somiadors que aspiraven a entrar en una Europa que els havia girat l'esquena i els abocava de nou al mar, a les aigües de les quals havien tingut la sort d'escapar, les mateixes que s'havien emportat cap al fons de les profunditats els seus fills, pares o germans, com descriu amb una cruesa esfereïdora i ahora una gran sensibilitat el metge de Lampedusa Pietro Bartolo en *Llàgrimes de sal*.

La immensitat dels camps és una de les primeres imatges que es fixa a la retina. L'horitzó el marcava una línia inacabable de cases de fang precàries, en el cas del Pakistan, o de milers de tendes de campanya de totes les mides i colors a Grècia. Anys després, són records i sensacions ben vius, com ho és la sequedat als ulls i la gola per la pols i el fum.

Com en tota ciutat, hi ha barris amb famílies i clans. La gent se'n va a viure prop dels seus iguals, com ens ajuntem tots —voluntàriament o involuntàriament— amb els que parlen la nostra llengua o s'assemblen a nosaltres quan viatgem a l'estranger; en un camp de refugiats també passa, i, és clar, també es reproduïxen els conflictes que els refugiats porten en la motxilla. A Idomeni, hi havia zones de kurds, d'àrabs, d'afganesos, de pakistanesos... La misèria i la tristesa convertides en quotidianitat eren el millor caliu per a atiar els conflictes que creïen haver deixat enrere. Qualsevol mala

cara o paraula fora de to podia encendre una foguera i desfermar enfrontaments violents.

Un camp de refugiats és una ciutat, però no pas com les altres. Els seus habitants no hi han anat de grat. Voldrien fugir-ne, però no poden escapar. És una ciutat artificial que detesten, però que necessiten per a sobreviure. És el seu refugi, per precari, insalubre i deshumanitzat que siga. Com tota ciutat, un camp de refugiats té avingudes, carrers i carrerons, grans espais per on circulen cotxes, carros tirats per animals i persones, amples autopistes de fang quan plou i plenes de pols quan el sol crema, estrets viaransys per on transiten milers de vides anònimes en un parèntesi de mesos, anys o, fins i tot, dècades. Quan vaig visitar els camps de Shamshato i Jalojai, la tardor del 2001, després de l'11-S, els milers d'afganesos que hi vivien estaven allí uns vint anys. Els camps al Pakistan es van començar a omplir l'any 1980, poc després de la invasió soviètica la vigília del Nadal del 1979, que havia d'apuntalar el cop d'estat comunista de l'abril de 1978 en plena Guerra Freda. L'Afganistan va pagar un alt preu que encara està pagant per ser un país utilitzat per les dues grans potències per a enfrontar-se indirectament.

Shamshato i Jalojai eren només dos dels cent cinquanta camps de refugiats afganesos que hi havia repartits per tot el Pakistan. Ja han passat gairebé quaranta anys del cop d'estat, la invasió soviètica, els mujahidins, els talibans, la invasió aliada..., quatre dècades amb una guerra amb major o menor intensitat que ha expulsat els ciutadans del país; i encara avui, quaranta anys després, el Pakistan és el segon país del món que més refugiats acull després de Turquia, amb 1,4 milions i 2,9 milions, respectivament, segons l'Alt Comissionat de l'ONU per als Refugiats. Són només una petita part dels 65,6 milions de persones que s'han vist obligades a desplaçar-se arreu del món fugint de la guerra, la fam i la misèria. I encara més preocupant: més de la meitat, 22,5 milions, tenen menys de 18 anys. Mai en la història de la humanitat tanta gent havia hagut de fugir per salvar la vida i buscar un futur millor, i, probablement, mai la

indiferència de la resta del món havia estat tant gran, com demostren conflictes i refugiats oblidats com els sahrauís o els rohinyas.

Malgrat l'oblit del món, els refugiats ho són perquè volen viure. D'altra manera, haurien mort sota les bombes o haurien estat víctimes de represàlies. La resiliència i la paciència els defineix, per això intenten aferrar-se al futur començant a construir-lo des del camp mateix, mentre esperen papers per a poder marxar o que la situació als seus països d'origen millori. Per aquesta raó, als camps també veïem, com en qualsevol ciutat del món, comerços i serveis, parades improvisades esdevingudes autèntiques botigues de queviures, cigarrets o el que siga, sortit de ves a saber on. Recordo encara un dels forns on coïen *naan* a Shamshato. Aquell pa sense llevat ni sal era una delícia enmig de tanta misèria. Els milers d'afganesos que vivien al camp trobaven en aquell forn olors i sabors que havien deixat enrere amb el seu exili, les mateixes sensacions que experimentaven els sirians que cuinaven com podien a les vies del tren a Idomeni, a pocs metres de la concertina que els separava de Macedònia. Sota un vagó, lluny de mirades indiscretas, aixoplugats de la pluja i protegits del vent, una família cuinava i menjava com si la resta del món no existís. Compartir un àpat ha estat sempre la manera en què els humans, com animals que som, hem tingut per a acostar-nos els uns als altres. No és exclusiu de la nostra espècie. Compartir el menjar és una de les millors maneres d'establir una amistat i connectar amb l'altre. També ens situa a tots a un mateix nivell. Tots necessitem menjar. Al voltant d'una taula o d'un plat, quan ni tan sols hi ha taula, desapareixen les diferències socials, culturals o, fins i tot, idiomàtiques. La Fàtima és la matriarca dels Babilis, una família kurda siriana d'una vintena de membres. Per entendre'ns, no calia que parléssim ni una paraula en àrab o kurd. Compartir un àpat, acceptar la seva immensa generositat i deixar els nostres prejudicis, dubtes o manies culinàries a banda era la millor manera de connectar-hi.

Seure a la vora d'un foc ens evoca records ancestrals. Als camps, les flames animaven els avis a explicar històries i llegendes als més

petits, i també a descriure el dramàtic periple fins allí als periodistes estrangers com nosaltres. Era un moment de calma que també amagava el sofriment per a obtenir la llenya quan les ONG abocaven la fusta en enormes piles, cap a on s'enfilaven les famílies desesperades. Era una lluita despietada pel millor tronc, el que donés més escalfor, el que permetés coure el menjar. Hi havia dues necessitats bàsiques: combatre el fred i alimentar-se. Era la lluita per una mica de caliu per a les famílies, que estaven mesos vivint al ras amb l'única protecció d'una modesta tenda de campanya d'uns grans magatzems esportius. Les fogueres eren la il·luminació nocturna i les calefaccions d'Idomeni, però també eren font de problemes respiratoris i intoxicacions, segons ens van explicar els sanitaris de Metges sense Fronteres. Les flames que aportaven vida eren, doncs, també font de perills. Fins i tot, s'havien produït incendis quan, accidentalment, les flames havien encès algunes tendes, les quals estan fetes de materials molt inflamables.

Ignorant les condicions insalubres en què havien de viure, molts refugiats mantenien les rutines que havien deixat milers de quilòmetres enrere. La misèria no els feia perdre la dignitat. Recordo veure sortir d'una tenda minúscula un senyor amb la seixantena ben entrada, ben endreçat i afaitat, amb una camisa que semblava acabada de planxar i uns pantalons amb la ratlla al mig. Son detalls aparentment insignificants, però importants. La seva vida havia quedat molt lluny, però no s'havia abandonat. No era un animal, com semblava que les autoritats gregues o les institucions internacionals volien fer-li creure per desanimar-lo a ell i els seus compatriotes i convèncer-lo que tornés per on havia vingut. Podia dormir a terra, enmig del fang, la pols, puces i paparres, podia estar malnodrit, cansat i deprimit..., però era una persona i exhibia la seva dignitat. Ben arreglat, sortia de la tenda i es disposava a fer el que feien la resta de refugiats, l'únic que podien fer: esperar. Esperava llargues hores de cua per a una ració de menjar.

Esperava el torn per a poder rentar-se, o esperava per poder presentar els papers per demanar l'estatus de refugiat. A Idomeni, les autoritats europees no van tenir ni la vergonya de desplaçar-hi prou efectius, ni d'instal·lar uns ordinadors amb un sistema prou eficient per a tramitar les peticions d'una manera ràpida i eficaç. Era una humiliació més. Fitxaven els demandants d'asil a través de Skype, ni tan sols una presència física, burocràcia telemàtica. En el documental *My friend?*, que vam fer per a TV3 amb en Paulí Subirà, vam mostrar la indiferència de les agències europees i internacionals. Sort tenien dels voluntaris independents, les petites ONG i alguna més gran amb molta experiència per a oferir-los menjar, unes mínimes instal·lacions i un tracte humà.

L'únic que es pot fer en un camp de refugiats és esperar. Esperen els que es van cansar d'esperar al seu país. Esperen una solució política al país del qual han fugit o esperen papers per a poder ser acceptats en algun altre racó del món, on tenen esperances de construir un futur menys cruel. Esperen un demà millor que el passat que van deixar enrere. Van marxar al camp de refugiats, forçats o volgudament, perquè estaven cansats d'esperar la mort a casa seva, cansats d'esperar amb angoixa que els anessin a buscar, com van fer amb els seus veïns o familiars. Esperen poder recuperar la vida els que es van cansar d'esperar la mort. I, mentrestant, han posat la seva vida entre parèntesis.

Entre parèntesis viuen els sahrauís des de fa més de quaranta anys, oblidats del món, víctimes d'un seguit de fatalitats històriques que han marcat el destí d'aquest poble, com explica brillantment Vicent Garcia Devís: la malaltia i la mort del dictador espanyol, la invasió marroquina aprofitant la feblesa espanyola, el paper de les grans potències en un context de guerra freda... Són elements que l'amic Vicent posa en context en un relat amb mirada pròpia sobre els refugiats que, probablement, més temps porten lluny de la seva terra. Ens explica amb un llenguatge extremadament ric i precís com hi ha generacions de sahrauís que neixen i moren a l'exili al-

gerià sense haver ni tan sols conegut la terra de la qual es van allunyar pels atzars de la història. I mentre la història en majúscula no els fa justícia, resisteixen i construeixen les seves petites històries vitals pròpies.

Carles Prats Padrós, periodista
Telenotícies Migdia TV3, gener de 2018

Introducció

En aquesta segona edició¹, hem intentat actualitzar els moviments geoestratègics internacionals sobre la descolonització del Sàhara Occidental, si això és possible en un conflicte com aquest, que evoluciona en l'actualitat a una velocitat desconeguda. El canvi de posició de Donald Trump al final de la seua presidència dels EUA amb la política continuista del president Biden han estat seguits pels governs d'Espanya, l'antiga metròpoli, França i Alemanya. Tant uns com altres han optat per donar suport a la instauració d'una autonomia en el país subordinada a la sobirania total del Marroc, el soci preferent, el soci fiable: la porta del Mediterrani; per a Espanya, el soci incòmode. I es produeixen senyals inequívocs de suport militar europeu a les tesis marroquines, com les constants maniobres militars aèries conjuntes de França i el Marroc, de París i Rabat, sobre aquest últim país i els territoris ocupats.

Els habitants del Sàhara Occidental i els exiliats de la diàspora sahariana miren atònits com la geopolítica i les aliances interna-

¹ Nota de l'autor: En aquesta edició, com a novetat, s'han transcrit els topònims àrabs al valencià basant-se en el document de l'Institut d'Estudis Catalans *Proposició sobre els sistemes de transliteració i transcripció dels mots àrabs al català*, aprovat en la reunió tècnica celebrada a la Universitat d'Alacant en octubre de 1986. L'objectiu ha sigut fugir dels noms usats de forma més corrent, provinents d'unes transcripcions en francès o castellà fetes amb poc de rigor lingüístic, les quals encara suposen un llegat colonial per als sahrauís. A banda de basar-se en la forma escrita de l'àrab estàndard, s'ha tingut en compte la pronúncia hassania local. El mateix s'ha fet amb els antropònims, però amb més prudència, de manera que no s'han canviat els noms de persones que han fet vida a Espanya amb un nom oficial espanyol (procuradors en corts, xiquets adoptats, etc.), ni tampoc els d'autors que tenen publicacions amb un nom en alfabet llatí. La transcripció ha estat duta a terme per Toni Pedrós Caballero, traductor corrector de la Institució Alfons el Magnànim-CVEI, amb l'ajuda inestimable dels coneixements d'àrab de Carles Vela Aulesa.

cionals tornen a traïr els anhels de llibertat dels sahrauís. És la decisió, en opinió del Govern espanyol, que evitarà les gran onades migratòries amb què amenaça Rabat, que obri l'aixeta de fugida dels desesperats, i iniciarà una etapa de tranquil·litat en la reivindicació de les ciutats de Ceuta, Melilla..., i també de les illes Canàries. Tota aquesta situació caldria emmarcar-la en l'enemistat manifesta entre Algèria i el Marroc, les amenaces de possibles restriccions comercials amb Alger, inclosa la importació de gas, i les sospites d'unes possibles escoltes amb el sistema Pegasus, que apunten al sistema d'espionatge de Rabat a les més altes autoritats espanyoles, entre elles el president del Govern de l'Estat. Això hauria tingut lloc, segons el jutge José Luis Calama en la interlocutòria de 19 i 31 de maig de 2021, poc després d'iniciada la crisi migratòria de la frontera marroquina de Ceuta i poc abans que Brahim Ghali, president de la RASD (República Àrab Sahrauí Democràtica) i del Front Polisario, abandonara Espanya súbitament per les pressions marroquines, on havia arribat amb una identitat falsa per a ser tractat en un hospital de Logronyo per raons humanitàries. Rabat hauria demanat el cap de la ministra Arancha González Laya, que era la representant màxima d'exteriors només des de poc més d'un any. La va substituir José Manuel Albares, que havia estat ambaixador a França, el major pilar de suport al Marroc en la qüestió del Sàhara.

La classe política europea i nord-americana, com vosté, amable lector, deuriem saber que la missió de les Nacions Unides (l'ONU) per al manteniment de la pau a la zona s'anomena *MINURSO*, un acrònim que significa *Missió de les nacions Unides per al Referèndum del Sàhara Occidental*. La Minurso continua a dia de hui sent un fracàs, malgrat que encara està viva i vigent des de la resolució 690 del Consell de Seguretat de 29 d'abril de 1991 d'acord amb les propostes pactades el 30 d'agost de 1988 entre el Marroc i el Frente Popular de Liberación de Sagúia el Hamra y Río de Oro (Front Polisario).

Algèria, la gran plataforma que dona suport al Polisario i la RASD, es manté ferma, en teoria, sobre l'única via possible, demo-

cràtica i legal per a redefinir el futur de la *província espanyola número 53*, l'antiga colònia: la celebració d'un referèndum. Algunes fonts assenyalen diverses alternatives o possibilitats: es podria optar directament per la independència, per la constitució d'un estat lliure associat, com en altres parts del món, o d'una autonomia del Marroc, que és ara l'opció dels EUA i d'alguns estats europeus com Espanya, França o Alemanya. Itàlia ja s'ha declarat en contra i la diplomàcia de la Unió Europea «ni existeix ni se l'espera», en paraules d'un representat del Polisario a València. La diplomàcia no avança i s'imposen en la pràctica els vells criteris unilaterals marcats pels interessos nacionals europeus i nord-americans, tot això mentre el ric país del Sàhara Occidental continua sent espoliat en contra de totes les sentències i resolucions dels tribunals europeus.

Vora el 50 % de la producció d'energies renovables projectades pel règim alauita per a 2030 es generarà en plantes eòliques instal·lades en els territoris ocupats del Sàhara Occidental. En el cas de l'energia fotovoltaica, el percentatge serà del 33 % del total del computat al Marroc. La companyia nord-americana General Electric ha firmat un nou acord amb Rabat per a ampliar la capacitat de producció de la planta eòlica d'Aftissat, ubicada en la zona ocupada. La planta ja està operativa amb una capacitat de 200 MW, segons un informe del Western Sahara Resource Watch (WSRW). Prop d'Al-Ayun, funcionen les plantes de Fum-al-Wad, Noor Layoune, Tiskrad i Ghrad Jrad. I el mateix passa als voltants d'Ad-Dakhla i en la regió de Bujdur. Darrere de la majoria dels centres d'energia renovable per al Sàhara, hi ha capital internacional, com l'espanyola Siemens Gamesa i altres companyies importants com Enel (Itàlia), Power (Aràbia Saudita) o Engie (França). Cap d'aquestes empreses no ha negociat amb el Front Polisario, una obligació marcada per la legislació europea i internacional. La construcció de la MAT (la línia elèctrica de Molt Alta Tensió) que travessarà tot Catalunya i el País Valencià fins a Algesires està projectada per a importar energia neta sahrauí controlada per Rabat, mentre, a

Alemanya i França, a Europa, es fan desaparèixer les centrals nuclears amb l'excusa de no contaminar el planeta. La MAT travessarà comarques bellíssimes com els Ports, l'Alt Maestrat o l'Alcalatén i *sobrevolarà* amb torres de més de 80 m d'alçària masos i cases on encara, a dia de hui, no disposen d'electricitat, i aquest és només un exemple d'un espoli que no ha fet més que començar.

La terra, la flora i la fauna pateixen els efectes directes i col·laterals de l'abandó i la guerra..., i els homes i les dones del desert són sotmesos al patiment d'una esclavitud de per vida lluny de la llar familiar, les terres i la mar on majoritàriament vivien, lligats a l'arena del desert, al foc de l'exili, invisibles en el tauler d'interessos internacionals.